

Social indicators of Islamic lifestyle in elementary school textbooks

nazemi ashani, mohamad hosein

Assistant Professor, Department of Education, Farhangian University.(Author)
m.h.nazemi@cfu.ac.ir

nasaj, Maryam

Assistant Professor, Department of Education, Farhangian University
m.nassaj@cfu.ac.ir

Abstract

The purpose of this article is to study the content of elementary school textbooks with the approach of social indicators of Islamic lifestyle. Social indicators include effort, moderation, family commitment, peace of mind, avoidance of extravagance. The method of the present study is descriptive and content analysis. The statistical population includes all elementary textbooks published in 1400. The research sample includes six volumes of Persian books, five volumes of heavenly gifts books and four volumes of social studies books that have dealt with these indicators. The findings of this article show that the frequency of social indicators of lifestyle in textbooks is 70 for first grade, 149 for second grade, 294 for third grade, 132 for fourth grade, 111 for fifth grade, and 164 for sixth grade. In general, the research findings indicate that in the textbooks of the first grade of elementary school, the least attention is paid to the indicators and the highest amount of attention is related to the third grade. Among the social indicators, uterine reconciliation and avoidance of extravagance had the least attention.

Keywords: Islamic lifestyle, social indicators, textbooks, content analysis, elementary school

شاخص‌های اجتماعی سبک زندگی اسلامی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی

محمدحسین ناظمی اشنی

استادیار، گروه معارف، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران
m.h.nazemi@cfu.ac.ir

مریم نساج

استادیار، گروه معارف، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران
m.nassaj@cfu.ac.ir

چکیده

هدف این مقاله بررسی محتوایی کتاب‌های درسی دوره ابتدایی با رویکرد شاخص‌های اجتماعی سبک زندگی اسلامی است. شاخص‌های اجتماعی عبارتند از تلاش، اعتدال، پایبندی به خانواده، صلح رحم، دوری از اسراف. روش پژوهش حاضر، توصیفی و از نوع تحلیل محتوا است. جامعه آماری، شامل تمام کتاب‌های درسی ابتدایی چاپ شده در سال ۱۴۰۰ است. نمونه پژوهش شامل شش جلد کتاب فارسی، پنج جلد کتاب هدیه‌های آسمانی و چهار جلد کتاب مطالعات اجتماعی است که به این شاخص‌ها پرداخته‌اند. یافته‌های این مقاله نشان می‌دهد فراوانی شاخص‌های اجتماعی سبک زندگی در کتاب‌های درسی پایه اول ۷۰ مورد، پایه دوم ۱۴۹ مورد، پایه سوم ۲۹۴ مورد، پایه چهارم ۱۳۲ مورد، پایه پنجم ۲۱۱ مورد، پایه ششم ۱۶۴ مورد است. در مجموع یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی پایه اول، کمترین توجه به شاخص‌ها و بیشترین میزان توجه، مربوط به کتاب‌های پایه سوم می‌باشد. در بین شاخص اجتماعی، صلح رحم و دوری از اسراف دارای کمترین میزان توجه هستند.

کلید واژه: سبک زندگی اسلامی، شاخص‌های اجتماعی، کتاب‌های درسی، تحلیل محتوا، دوره ابتدایی

تاریخ دریافت: ۰۰/۱۱/۱۶ تاریخ بازبینی: ۰۱/۰۳/۲۹ تاریخ پذیرش: ۰۱/۰۴/۱۶
فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی، سال ۱۱، شماره ۳، پیاپی ۴۴، پاییز

۱۴۰۱، صص ۱-۳۹

مقدمه و بیان مساله

بعضی گمان کرده اند تعلیمات و دستورات اسلام، مخصوص شان فردی انسان است و به جنبه‌های اجتماعی بی اعتنا است یعنی هدف اسلام، تکامل فردی است و اقتصاد، اجتماع، اخلاق جمعی، سیاست و حکومت در قاموس اسلام مشاهده نمی شود. اما با توجه به آیات قرآن کریم مشخص می شود خداوند متعال علاوه بر اهتمام به زندگی فردی و تربیت شخص و تعدیل رفتار ظاهری، به جنبه اجتماعی زندگی انسان نیز توجه دارد و هیچ افراط و تفریطی در این زمینه را نمی پذیرد (جوادی آملی، ۱۳۹۱، ص. ۳۱) در آیه ششم سوره مبارکه تحریم، هم به اخلاق فردی و هم به اخلاق اجتماعی اشاره شده است (قوا انفسکم و اهلیکم نارا) در آیه ۱۳ سوره مبارکه حجرات نیز اصل زندگی اجتماعی انسان تثبیت شده است و می فرماید شما فقط افراد نیستید بلکه گذشته از جنبه فردی، شما را قبیله بزرگ قرار دادیم (یا ایها الناس لنا خلقناکم من ذکر و انثی و جعلناکم شعوبا و قبائل...) امام خمینی (ره) در این رابطه بیان کردند: اسلام در ابتدا گرفتار قوم یهود شد و تبلیغات دینی را نخست آنها شروع کردند و گستره آن تا امروز ادامه دارد. بعد از آنها نوبت به گروهی دیگر رسید که بدتر از یهودند. این ها از سیصد سال پیش یا بیشتر به کشورهای اسلامی راه پیدا کردند و برای رسیدن به اهداف استعماری خود لازم دیدند که زمینه‌هایی فراهم سازند تا اسلام را نابود کنند آنان احکام اسلام را سدی در مقابل منافع مادی خود می دیدند. نیروهایی در حوزه‌های روحانیت درست کردند و عده ای هم در

دانشگاه ها، تا اسلام را تحریف نمایند. کارهایی کردند که بسیاری از افراد تحصیل کرده دچار اشتباه شدند. تبلیغ کردند که دین اسلام، جامع نیست. برای جامعه نظامات و قوانین ندارد. اسلام فقط احکام حیض و نفاس است. اخلاقیاتی هم دارد اما راجع به زندگی و اداره جامعه چیزی ندارد. (خمینی، ۱۳۷۵، ص. ۶) مقام معظم رهبری در طول سال‌های گذشته در دیدارهای مختلف خود با جوانان موضوعات مختلفی که نیاز جوانان امروز جامعه است مطرح نموده و سبک زندگی اسلامی یکی از آنهاست. ایشان در در سال ۱۳۹۱ در دیدار جوانان استان خراسان شمالی به این موضوع پرداختند و آن را بخش مهم پیشرفت و تمدن سازی نوین اسلامی خواندند و با دعوت از نخبگان برای پرداختن به این مفهوم مهم، بر آسیب شناسی وضع موجود سبک زندگی در ایران تاکید نمودند. از آن زمان، موضوع سبک زندگی اسلامی بیشتر مورد توجه پژوهشگران قرار گرفت.

جامعه‌شناسان سبک زندگی را الگوی روزمره می‌دانند که در برگیرنده روش‌های پسندیده فردی است. به عبارتی سبک زندگی را می‌توان الگوهای روابط اجتماعی، سرگرمی، نحوه مصرف و چگونگی رسیدن به اهداف دانست و نگرش‌ها، ارزش‌ها و جهان بینی فرد وابسته به آن را منتقل می‌کند (آزاد ارمکی، ۱۳۹۲، ص. ۲۳۱) این واژه، ابتدا در ادبیات فرهنگ مدرن متولد شد. حدود دو قرن پیش واژه‌ای تحت عنوان سبک زندگی وجود نداشت ولی از آنجا که در طول تاریخ و در تمام جوامع، زندگی انسانها همواره بر اساس مجموعه‌ای از قواعد معین و منظم بوده است، پس به طور طبیعی می‌توان گفت که زندگی انسانها همواره با نوعی سبک همراه بوده است (فاضل قانع، ۱۳۹۲، ص. ۱۰) اولین بار آلفرد آدلر سبک زندگی را مطرح کرد. او شناخت فرد را متضمن شناخت ادراکی سازمان یافته می‌دانست (شولتز، ۲۰۰۵، ص. ۱۲۳)

با توجه به اهمیت شناخت جنبه اجتماعی دین اسلام در راستای سبک زندگی اسلامی، بررسی شاخص‌های اجتماعی کتاب‌های درسی حائز اهمیت است. کتاب‌های درسی در برنامه درسی کشور ایران، جایگاه ویژه‌ای دارد به طوری که اغلب فعالیت‌های آموزشی مدارس در چهار چوب کتاب درسی انجام می‌شود (پار محمدیان، ۱۳۹۰، ص. ۱۶۵) محتوای دروس مجموعه مفاهیم، مهارت‌ها و گرایش‌هایی است که از سوی برنامه ریزان درسی انتخاب و سازماندهی شده است (فتحی، ۱۳۹۰، ص. ۵۵) عبارت محتوای برنامه درسی نه تنها به قسمت‌های سازمان یافته‌ای که به گونه‌ای منظم، یک رشته علمی را تشکیل می‌دهند، اطلاق می‌شود،

بلکه شامل پدیده‌هایی است که به نحوی با رشته‌های مختلف علمی ارتباط دارند (مشایخ، ۱۳۸۹، ص. ۳۴) با توجه به اهمیت کتاب‌های درسی، وظیفه تدوین محتوای کتاب‌های درسی مربوط به برنامه ریزان درسی است. انتخاب هدف، اولین عنصر برنامه درسی است (ملکی، ۱۳۸۸، ص. ۸۹) بعد از تعیین هدف، نوبت انتخاب محتوا می‌رسد. کتاب‌های درسی از منابعی هستند که پیام‌های مختلف را به نسل‌های بعدی منتقل می‌کند. این پیام‌ها می‌تواند در دوره ابتدایی به دلیل شکل‌گیری شخصیت دانش‌آموزان تأثیری بیشتر بر داشته‌باشد.

۱. اهداف و سوالات پژوهش

این مقاله به بررسی محتوایی کتاب‌های درسی دوره ابتدایی با رویکرد شاخص‌های اجتماعی سبک زندگی اسلامی می‌پردازد (تلاش، اعتدال، پایبندی به خانواده، صله رحم، دوری از اسراف) بنابراین سوالات این پژوهش عبارتند از:

- چه میزان در محتوای کتاب‌های درسی پایه‌های مختلف دوره اول و دوم ابتدایی به شاخص اعتدال پرداخته شده است؟
- چه میزان در محتوای کتاب‌های پایه‌های مختلف دوره اول و دوم ابتدایی به شاخص تلاش پرداخته شده است؟
- چه میزان در محتوای کتاب‌های درسی پایه‌های مختلف دوره اول و دوم ابتدایی به شاخص پایبندی به خانواده پرداخته شده است؟
- چه میزان در محتوای کتاب‌های درسی پایه‌های مختلف دوره اول و دوم ابتدایی به شاخص صله رحم پرداخته شده است؟
- چه میزان در محتوای کتاب‌های درسی پایه‌های مختلف دوره اول و دوم ابتدایی به شاخص دوری از اسراف پرداخته شده است؟

۲. پیشینه پژوهش

در زمینه تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی تحقیقاتی صورت گرفته که در ادامه به برخی از آنها اشاره می‌شود و تمایز آنها با پژوهش فعلی مشخص می‌شود.

(تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمانی پایه سوم ابتدایی) هدف این مقاله، تحلیل محتوای کتاب‌های هدیه آسمانی پایه سوم ابتدایی از منظر فعال و غیر فعال بودن است. بر اساس روش ویلیام رومی در سال تحصیلی ۱۳۹۵-۱۳۹۶. جامعه مورد

مطالعه کتاب‌های هدیه سوم ابتدایی است. واحد مطالعه، درس‌های اول، ششم، هفتم، نهم، دوازدهم و پانزدهم است. نتیجه پژوهش این است که متن و تصاویر کتاب‌های مذکور، به روش غیر فعال و پرسش‌های کتاب به روش فعال تدوین شده اند (زائر پور تملیکی & زائر پور تملیکی، ۱۳۹۵) همانطور که مشاهده می شود این مقاله، به شاخص‌های اجتماعی کتاب‌های هدیه‌های آسمانی توجهی نداشته و از منظر فعال و غیر فعال بودن بررسی شده است

(تحلیل و مقایسه ی محتوای کتاب‌های فارسی پایه ی دوم و سوم ابتدایی از لحاظ مولفه‌های رفتار مدنی در سال تحصیلی ۱۳۴۶-۱۳۸۷) نویسنده مقاله، رفتار مدنی را در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی بررسی می کند. پس از مشخص شدن مقوله‌های رفتار مدنی به روش تحلیل محتوا، به مطالعه رفتار مدنی در کتاب‌های درسی و مطالعه تطبیقی این کتب با کتاب‌های دوران پیش از انقلاب اسلامی پرداخته است. (ملکی علمداری & جلایی پور، ۱۳۹۰) این مقاله هم با پژوهش حاضر متفاوت است چون مولفه‌های رفتار مدنی را در کتاب‌های فارسی مورد بررسی قرار داده و به شاخص‌های اجتماعی کتاب‌های هدیه آسمانی توجهی نکرده است

(تربیت اخلاقی از دیدگاه ابن سینا و تحلیل محتوای کتاب‌های درسی پایه ششم ابتدایی بر اساس آن) نتایج به دست آمده در این مقاله نشان می دهد به اهداف تربیت اخلاقی توجهی نشده و در راستای روش تربیت اخلاقی بیشترین فراوانی مربوط به (نصیحت) (آموزش حرفه و صنعت برای کسب درآمد از راه حلال) و کمترین فراوانی مربوط به (شناخت کامل نفس و خصوصیات آن) (آموزش روش‌های پیگیرانه) (آموزش انفاق برای حل مشکلات مالی و اقتصادی افراد جامعه) (آموزش روش ازدواج صحیح و مناسب برای داشتن زندگی سالم) بودند. انتظار می رود در بازنگری کتاب‌های درسی مولفه‌های مربوط به تربیت اخلاقی ابن سینا لحاظ شود. (عابدینی بلترک، ۱۳۹۷) این مقاله هم به تربیت اخلاقی در کتاب‌های درسی ابتدایی پرداخته و شاخص‌های اجتماعی آن را نادیده گرفته است.

(تحلیل محتوای بررسی کتاب‌های هدیه آسمانی پایه ششم ابتدایی و میزان انطباق آن با مبانی قرآنی و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش) نتایج حاصل از این پژوهش نشان می دهد از ۳۳ هدف تدوین شده در این کتاب، به ترتیب ۵/۴۵ درصد اهداف چند بخشی، ۲۴/۴ درصد اهداف صحیح، ۱۵/۲ درصد اهداف چند سطحی و همچنین از بین حوزه‌های یادگیری به حیطه شناختی به خصوص طبقه دانش، بیش از سایر حیطه ها و طبقات یادگیری توجه گردیده و ارجاع به آیات قرآنی

مطلوب بوده است. (قاسمی & کاظمی, ۱۳۹۳) مشخص شد تحقیقات انجام شده در مورد تحلیل کتاب‌های درسی دوره ابتدایی، دارای رویکرد شاخص‌های اجتماعی نمی‌باشد و لازم است مورد بررسی قرار گیرد. این مقاله مبانی قرآنی و سند تحول بنیادین را در کتاب‌های درسی ابتدایی جستجو کرده و نگاهی به شاخص‌های اجتماعی مطرح در آنها نداشته است

وجه نوآوری مقاله حاضر این است که در این پژوهش، جهت بررسی شاخص‌های اجتماعی سبک زندگی در کتاب‌های ابتدایی، نتایج پژوهش‌های انجام شده و همچنین متون مطرح در خصوص سبک زندگی اسلامی، بررسی شد که پنج شاخص مشخص و مولفه‌های مفهومی آن، استخراج شد. در ادامه، شش جلد کتاب فارسی، پنج جلد کتاب‌های هدیه‌های آسمانی و چهار جلد کتاب مطالعات اجتماعی به صورت هدفمند در نمونه پژوهش قرار گرفته است. کتاب‌های مدنظر، مورد بررسی قرار گرفته و مولفه‌های سبک زندگی در آنها استخراج و به داده‌های کمی تبدیل شد. به این صورت که محتوای کتاب‌های درسی هدف (متن درس، تصاویر، تمرین‌ها و جداول) با لحاظ این مولفه‌ها و شاخص‌ها مطالعه شد و نتایج در چک لیست قرار گرفت. با توجه به اینکه روش پژوهش، بررسی محتوای کتب درسی بوده، تحلیل آماری داده‌های پژوهش، به صورت توصیفی انجام شد و در این ارتباط از شاخص‌های گرایش مرکزی و پراکندگی چون فراوانی، درصد، میانگین، رتبه بندی و جداول توصیفی استفاده شده است.

۳. تعریف مفاهیم

الف: شاخص‌های اجتماعی: شناسایی شاخص‌های اجتماعی سبک زندگی اسلامی، نیازمند مراجعه به نهادهای اجتماعی مورد تاکید اسلام می‌باشد. هانری مندراس، نهاد اجتماعی را مجموعه‌ای از هنجارها می‌داند که در دستگاه اجتماعی به کار گرفته شده و قوانین را تعیین می‌کند (مندراس & پرهام, ۱۳۸۴, ص. ۱۷۲) خانواده مرکز اصلی جامعه است و شکل‌گیری جامعه از خانواده آغاز می‌شود. خانواده به عده‌ای خاص از خویشاوندان اطلاق می‌شود که در برآوردن نیازهای اساسی اعضا، مسئولیت اصلی را عهده دار است. این گروه، مجموعه‌ای از انسان‌ها است که از طریق خون، ازدواج یا فرزند خواندگی (در غیر اسلام) به هم مربوط می‌شوند (کوئن & فاضل, ۱۳۷۲, ص. ۱۵۱) خانواده محبوب‌ترین نهاد بشری نزد خداوند است (سالاری فر, ۱۳۹۹, ص. ۵) در روایتی آمده است درهای آسمان هنگام

بروز چهار پدیده گشوده می شود (کنایه از نزول برکات و رحمت خداوند) که دو مورد از آن ها مربوط به خانواده است: وقتی عقد ازدواج برگزار می شود و هنگامی که فرزند به چهره والدین خود نگاه می کند. (مجلسی، ۱۴۰۳، ص. ۲۲۱) در تحقق خانواده، فرهنگ‌های عمومی انسان ها نقش موثری دارد. در برخی جوامع ساخت خانواده تک همسری، در بعضی از فرهنگ ها، چند همسری، خانواده گسترده و... مرسوم است. گفتنی است خانواده جامعه ای کوچک به شمار آمده و قرآن کریم برای سالم سازی جوامع انسانی به این هسته اجتماعی، نگاه خاص دارد. خداوند برای رهایی از تباهی و توجه به تعلیم و تربیت، به سرپرست خانواده می فرماید: قوا انفسکم و اهلیکم نارا (تحریم/۶) یا به مهم ترین عامل نجات، امر می کند: و امر اهلک بالصلوه و اصطبر علیها (طه/۱۳۲) و به پیامبرش اینگونه می فرماید: انذر عشیرتک الاقربین (شعراء/۲۱۴) و از طرف دیگر بیان می کند: لا تتخذوا آباءکم و اخوانکم اولیاء ان استحبوا الکفر علی الایمان (توبه/۲۳) اگر بعضی از اعضا خانواده، کفر را بر ایمان به خدا ترجیح دادند، آنان را سرپرست خود قرار ندهید. این دستورات الهی به اعضا خانواده و دوگانگی در رفتار نشان اهمیت موضوع است. همه این دستورهای اکید در قرآن کریم به جهت این است که خوبی ها و بدی‌های جامعه از خانواده بر می خیزد. با توجه به اینکه خانواده از نهادهای اجتماعی است یکی از شاخص‌های اجتماعی مورد بحث در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی، پایبندی به خانواده ذکر شده است و صله رحم به عنوان یکی از مهم ترین مولفه‌های حفظ خانواده به طور جداگانه مورد بررسی قرار گرفت.

یکی دیگر از نهاد اجتماعی، نهاد تعلیم و تربیت است که به مجموعه ای از سازمان‌های رسمی تاسیس شده گفته می شود تا مهارت‌های ضروری را در جامعه ممکن سازند و باعث رشد موقعیت‌های اجتماعی و علمی افراد جامعه شده و از فرهنگ محافظت نمایند و نیازهای لازم فرهنگی را تامین کنند. در فرهنگ اسلامی، تربیت افراد جایگاه بالایی دارد. به همین علت در آیات و روایات معصومین یکی از اصلی ترین وظایف والدین، تربیت کودکان در دوره کودکی است. حضرت علی (ع) در نامه ۳۱ نهج البلاغه چنین می فرماید: به تربیت تو پرداختم قبل از آنکه قلبت سخت شود و در جای دیگر بیان کردند که بهترین ارث پدران برای فرزندان، ادب است (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص. ۴۰۷) ایشان فراگیری علم و ادب را مایه سربلندی می داند و می فرماید انسان دارای آداب دینی اگر چه انتساب به کسی نداشته باشد و فقیر باشد، اهل کرامت و بزرگواری است (ابن ابی الحدید، ۱۳۸۰، ص. ۳۳۲) امام

سجاد (ع) نیز آن را مهم ترین تکالیف والدین می داند (صدوق، من لایحضره الفقیه، ۱۴۱۳، ص. ۶۲۱) با توجه به اینکه تربیت و نهاد تربیتی یکی از نهادهای اجتماعی است، اسراف یکی از شاخص‌های مورد بحث در این مقاله قرار گرفت. اسراف شامل اسراف بر نفس و اسراف اموال و عمر است که معنای عامی دارد.

یکی دیگر از نهادهای اجتماعی، نهاد اقتصادی است. نهادی که از طریق آن مواد و خدمات تولید می شود. این نهاد در شکل گیری و رشد جامعه، سهم اساسی دارد و مورد تاکید اسلام است. خداوند متعال در آیه ۸۸ سوره مبارکه مائده می فرماید (کلوا مما رزقکم الله حلالا طیباً و اتقوا الله) و در پاسخ به کسانی که دستورات دین را محدود به امور اخروی می کنند در آیه ۸۷ سوره مبارکه مائده بیان می کند (یا ایها الذین آمنوا لا تحرموا طیبات ما احل الله لکم و لا تعتدوا) و در آیه ۱۰ سوره مبارکه اعراف در اهمیت نهاد اقتصادی می فرماید (و لقد مکناکم فی الارض و جعلنا لکم فیها معاش قلیلاً ما تشکرون) همانا شما را در زمین اقتدار بخشیدیم و در آن بر شما معاش از هرگونه نعمت مقرر کردیم لکن اندکی از شما شاکر هستید. بنابر این اسلام هم به آخرت جامعه توجه دارد و هم به دنیا. به خاطر همین نگاه اسلام به انسان است که مفسران در تفسیر آیه شریفه و لا تنس نصیبک من الدنیا (قصص/۷۷) گفته اند مراد آیه به استناد روایات این است که در دنیا برای هدف آخرت خویش کار کن (طبری، ۱۴۰۶، ص. ۴۱۶) لذا یکی از شاخص‌های مورد بحث در این پژوهش، تلاش است که معنایی عام دارد.

یکی دیگر از نهاد اجتماعی در جامعه، نهاد سیاسی حکومتی است که از قدرت استفاده می کند تا با اداره مملکت، نظم را در جامعه حاکم کند. ماکس وبر، عامل سرزمین را یکی از وجوه مشخص کننده هر نظام سیاسی می داند (بوتومور، ۱۳۵۷، ص. ۱۶۹) خداوند متعال با توجه به این امر مهم، همه امور دینی را بر حکومت بنا نهاده است (کلینی، الکافی، ۱۳۶۵، ص. ۱۸) و در آیات متعدد، حق حاکمیت را در مرحله اول، برای خودش قرار داده است (انعام/۶۲) این نهاد باید عادلانه به توزیع قدرت در جامعه بپردازد و بدون عدالت تحقق این نهاد سیاسی اثر لازم را ندارد. به همین خاطر اعتدال یکی از شاخص‌های اجتماعی قرار گرفته است. بر اساس این نتایج و پژوهش‌های انجام شده در خصوص سبک زندگی اسلامی، شاخص‌های اجتماعی در پنج محور شناسایی و اطلاعات آن در جدول شماره ۱ آمده است. جدول مذکور مبین شاخص‌ها و مولفه‌های مفهومی در خصوص سبک زندگی اسلامی است.

ب: سبک زندگی اسلامی: منظور از سبک زندگی اسلامی این است که گرایش ها، تمایلات، رفتارها و باورهای انسان بر مبنای آموزه‌های دین اسلام و عمل به آنها پایه ریزی شود (فاضلی، ۱۳۸۲، ص. ۳۹) اسلام در خصوص سبک زندگی انسان، سبک خاصی را ارائه کرده که سعادت و کمال انسان در دنیا و آخرت را تأمین می کند و تمام نیازمندی‌های مادی و معنوی انسان در دستورات آن لحاظ شده است. این سبک زندگی، سبک زندگی اسلامی است (عزتی & شهریاری، ۱۳۹۱، ص. ۳۲) سبک زندگی اسلامی متشکل از سه جزء اصلی اعتقادات اسلامی، اخلاقیات اسلامی و احکام اسلامی بوده که تمام جولنب زندگی یک فرد مسلمان را دربر می گیرد. مباحث اساسی سبک زندگی از طریق بیان تفصیلی اجزای دین که مبدا و منشا سبک زندگی اسلامی می باشند توسط رسول اکرم(ص) و اهل بیت(ع) بیان شده اند. برخی از این رهنمون ها را علمای دین جمع آوری نموده اند. همچنانکه مرحوم علامه طباطبایی سیره ی پیامبر اسلام در مسائل فردی و اجتماعی را در کتاب سنن النبی(ص) گردآوری نمودند (طباطبایی، ۱۳۹۹، ص. ۳۲۱) همچنین لندی‌شمندان دین شرح‌های مختلفی بر کتاب شریف رساله ی حقوق امام سجاد(ع) نگاشتند (صدوق، ۱۴۱۳، ص. ۴۲۱) مرحوم ملاهادی نراقی در معراج السعاده و محمد باقر مجلسی در حلیه المتقین بسیاری از مباحث سبک زندگی را به روش سنتی بیان کرده و راهکارهای رسیدن به سبک زندگی را بیان کرده اند. در واقع باید گفت اسلام مکتب جامعی است که تمام نیازمندی‌های مادی و معنوی انسان در دستورات و احکام آن لحاظ شده است. از کلی ترین مسائل فلسفی گرفته تا جزئی ترین موضوعات نگرشی و رفتاری را در خود جای داده است.

و بر واژه سبک زندگی را شیوه‌های رفتار، لباس پوشیدن، سخن گفتن، اندیشیدن و نگرش‌هایی که مشخص کننده ی گروه‌های منزلتی متفاوت باشند، بیان می کند (تأمین، ۱۳۸۵، ص. ۴۳) رفتارها و وظایف زندگی روزمره انسان به عنوان سبک زندگی در شش محور خلاصه می شود: داشتن روحیه اجتماعی، وضعیت اقتصادی و اجتماعی، وظیفه فرد در قبال خود و خانواده، وظیفه معنوی، سلامتی و نگرش به کلیت زندگی (کاوپانی، ۱۳۹۰، ص. ۲۳)

۴. روش پژوهش

در این مقاله، روش گردآوری داده ها کتابخانه ای است. نوع تحقیق در این پژوهش، کمی و از لحاظ ماهیت، کاربردی است. جهت تحلیل داده ها از روش تحلیل

محتوای مقوله ای استفاده شده است. این روش یک مورد خاص در پژوهش مشاهده ای و تحقیق تاریخی اسنادی لحاظ می‌شود. از نظر ماهیت، تحقیقی کمی است که به وسیله آن محتوای کیفی منابع مورد بررسی، به داده های کمی تبدیل می‌شود (رفیع پور، ۱۳۹۲، ص. ۱۱۰) روش تحلیل محتوا، سابقه ای طولانی دارد که آثار آن را می‌توان در تحلیل کتاب‌های دینی مانند انجیل و قرآن دید، اما به صورت علمی در قرن اخیر و با تحلیل مطبوعات دنبال شده است و به حوزه های گوناگون علمی راه پیدا کرده است (ساروخانی، ۱۳۸۵، ص. ۳۰۰) این روش را مطالعه عینی، کمی و سیستماتیک فرآورده های ارتباطی (محتوای آشکار پیام) برای رسیدن به تفسیر پیام، تعریف کرده اند (فرانکفورد & نجمیاس، ۱۳۸۱، ص. ۴۶۹) هدف های اصلی آن را می‌توان در تحلیل ویژگی های پیام، تحلیل پیشینه ای پیام و تحلیل پی آمدهای پیام خلاصه کرد. یکی از مهمترین انواع آن، تحلیل محتوای مقوله ای است که در آن ابتدا متن (انواع پیام ها مثل فیلم، مجله و...) مورد نظر به اجزایی تجزیه می‌گردد، سپس با تقسیم اجزا به طبقات گوناگون، فراوانی هر طبقه شمارش و درصدگیری می‌شود و در پایان آن درصدها تحلیل می‌گردند. (طالقانی، ۱۳۸۱، ص. ۹۵) روش تحلیل محتوا دارای دو ویژگی می‌باشد: الف: عینی و عملی بودن: یعنی مباحث کیفی به مباحث عینی تبدیل می‌شوند تا اگر پژوهشگر دیگری همان متن را دوباره با روش قبلی تحلیل محتوا نمود، به نتایج محقق اولی می‌رسد. این کار در صورتی محقق می‌شود که معیارهای به کار رفته در تحلیل محتوا روشن‌باشد تا دیگران نیز با طبقه بندی و تجزیه و تحلیل متن به همان نتایج برسند. ب: نظم بخشیدن به عملیات: تحلیل محتوا در صورتی کامل انجام می‌شود که پژوهشگر همه محتواهای مربوط را بررسی نماید و از کار سلیقه ای پرهیز نماید. نباید با پیش داوری و ذهنیت‌های نادرست، به تحلیل متن پرداخت بلکه باید آنچه واقعا در متن بکار رفته است، مورد تحلیل واقع شود (کرپیندورف، ۱۳۸۱، ص. ۶۵)

جامعه آماری پژوهش، کلیه کتاب‌های چاپ شده در سال ۱۴۰۰ دوره ابتدایی است. شش جلد کتاب فارسی، پنج جلد کتاب‌های هدیه‌های آسمانی و چهار جلد کتاب مطالعات اجتماعی به صورت هدفمند در نمونه پژوهش قرار گرفته است. کتاب‌های مدنظر، مورد بررسی قرار گرفته و مولفه‌های سبک زندگی در آنها استخراج و به داده های کمی تبدیل می‌شود.

ابزاری که در این پژوهش جهت گردآوری داده ها استفاده شده است، چک لیستی است که از محتوای کتاب‌های درسی ساخته شده است. به این صورت که

ابتدا پژوهش‌های مرتبط با شاخص‌های اجتماعی سبک زندگی اسلامی مورد بررسی قرار گرفت و مولفه‌های مرتبط با آن استخراج شد (جدول ۱) جهت اطمینان از نتیجه، این جدول در اختیار گروهی از متخصصان عرصه جامعه‌شناسی اسلامی قرار گرفته و تایید شد. در ادامه، محتوای کتاب‌های درسی هدف (متن درس، تصاویر، تمرین‌ها و جداول) با لحاظ این مولفه‌ها و شاخص‌ها مطالعه شد و نتایج در چک لیست قرار گرفت. برای پایایی ابزار از تکنیک اجرای مجدد استفاده شد به این صورت که لیست نهایی به صورت مجزا و هم‌زمان در اختیار پژوهشگر دیگری نیز قرار گرفت که چند درس از برخی کتاب‌ها را بررسی کند. ضریب همبستگی داده‌ها ۸۵٪ بود. با توجه به اینکه روش پژوهش، بررسی محتوای کتب درسی بوده، تحلیل آماری داده‌های پژوهش، به صورت توصیفی انجام شد و در این ارتباط از شاخص‌های گرایش مرکزی و پراکندگی چون فراوانی، درصد، میانگین، رتبه بندی و جداول توصیفی استفاده شده است.

۵. یافته‌های تحقیق

بر اساس اطلاعات موجود در بخش تعریف مفاهیم این مقاله و پژوهش‌های انجام شده در خصوص سبک زندگی اسلامی، شاخص‌های اجتماعی در پنج محور شناسایی و اطلاعات آن در جدول شماره ۱ آمده است. جدول مذکور مبین شاخص‌ها و مولفه‌های مفهومی در خصوص سبک زندگی اسلامی است.

جدول ۱. شاخص‌ها و مولفه‌های مفهومی مرتبط با شاخص‌های اجتماعی سبک زندگی

شاخص‌ها	مولفه‌ها مفهومی
اعتدال	برقراری عدالت، اقتصاد، ملایمت، مدارا، برابری، هماهنگی، راستگویی، سازش، نرم‌خویی، تناسب اعضای بدن
تلاش	فعالیت کلاسی، خانگی، اداری، ورزشی، مذهبی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، حرکت کردن، مجاهدت، شهادت، انجام دادن کارهای جمعی، مشق نوشتن، تمرین حل کردن، شرکت در دسته‌های عزاداری، ظرف شستن، جارو کردن، غذا پختن، دویدن
پایبندی به خانواده	احترام به عقاید دیگران، احترام به پدر و مادر، احترام به سایر اعضای خانواده، رعایت آداب معاشرت، مهمانی دادن، تشویق اعضای خانواده در کارهای خوب، تذکر به اعضای خانواده در مورد کارهای ناپسند، رعایت اصول اخلاقی در خانواده، رعایت حقوق اعضای خانواده، همراهی با اعضای خانواده در کارهای روزمره، تفریح و سرگرمی با اعضای خانواده، مراقبت از افراد بیمار در خانواده، همدردی با مشکلات همدیگر، هدیه دان به آنها
صله رحم	ملاقات با اقوام، دعوت اقوام به میهمانی، سرکشی به اقوام بیمار، کمک به آنها در سختی‌ها، همراهی با آنها در مشکلات، تلفن زدن به اقوام

دوری از اسراف	پرهیز از مصرف بیش از اندازه، پرهیز از مصرف بدون مورد لازم، هدر دادن منابع، ولخرجی، از حد گذشتن در انجام هر کار، دور ریختن
---------------	---

در این قسمت، یافته‌های مقاله به تفکیک سوال‌های پژوهش، در پنج قسمت بیان شده است.

سوال اول: چه میزان در محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی به شاخص اعتدال پرداخته شده است؟

در ابتدا لازم است بیان شود که اعتدال در لغت از دو ریشه‌ی «عَدَلٌ» از عدالت (به معنای قرار دادن شیء در موضع خودش و به دور از افراط و تفریط) و «عِدَل» به معنای توازن و تعادل آمده است. معانی متعددی را برای واژه اعتدال می‌توان یافت؛ تساوی، راستی، عدالت، برابری، همواری، تعادل، تعدیل، یکسانی، میانه‌روی در هر چیز و عدم افراط و تفریط (ابن منظور، لسان العرب، ۱۴۱۴، ص. ۴۳۳) هنگامی که از اعتدال سخن به میان می‌آید مقصود آن است که تناسب در آن رعایت شود و لازمه آن، استقامت و قوام یافتن امور می‌باشد (خان بیگی، ۱۳۹۲، ص. ۶۱) در روایت هم آمده است که «خیر الامور اوسطها» (محمدی ری شهری، ۱۴۰۳، ص. ۵۶۵) یعنی خیر و خوبی در میانه‌روی و دوری از افراط و تفریط قرار دارد. امام علی (ع) در حکمت ۷۰ نهج البلاغه می‌فرماید: انسان جاهل را نمی‌بینی، مگر اینکه یا افراط می‌کند و یا تفریط این اعتدال می‌تواند در افکار، رفتار و گفتار باشد. مولفه‌های عدالت که در کتاب‌های درسی مورد بررسی قرار گرفت عبارتند از برقرای عدالت، اقتصاد، ملایمت، مدارا، برابری، هماهنگی، راستگویی، سازش، نرم‌خویی، تناسب اعضای بدن. طبق جدول شماره (۲) فراوانی شاخص اعتدال، در کتاب‌های درسی هدف، ۲۲۵ مورد بوده است که رتبه دوم در بین شاخص‌های اجتماعی را دارد. شاخص اعتدال در کتاب هدیه‌های آسمانی دارای ۷۹ مورد (۰/۳۴/۵۹) است که پایه دوم دارای (۰/۷/۵) پایه سوم دارای (۰/۱۲/۴۴) پایه چهارم دارای (۰/۳/۱۱) پایه پنجم دارای (۰/۸/۸۸) پایه ششم دارای (۰/۲/۶۶) فراوانی است.

در کتاب فارسی ۵۷ مورد (۰/۲۵/۳۱) است که پایه اول دارای (۰/۸) پایه دوم دارای (۰/۴/۴۴) پایه سوم دارای (۰/۴/۴۴) پایه چهارم دارای (۰/۳/۵۵) پایه پنجم دارای (۳/۰/۵۵) پایه ششم دارای (۰/۱/۳۳) فراوانی است.

در کتاب **مطالعات اجتماعی** ۸۸ مورد (۳۹/۱۰٪) است که پایه سوم دارای (۷/۱۱) پایه چهارم دارای (۲۲.۶٪) پایه پنجم دارای (۹/۳۳٪) پایه ششم دارای (۱۶/۴۴) فراوانی است.

کتاب **مطالعات اجتماعی** پایه ششم، بیشترین فراوانی (۱۶.۴۴٪) و کتاب فارسی پایه ششم کمترین فراوانی (۱.۳۳٪) را دارا بوده است.

جدول شماره ۲: نتایج تحلیل محتوای کتاب‌های درسی به لحاظ شاخص اعتدال

عنوان کتاب	پایه	عنوان درس	نوع طرح در کتاب	فراوانی	درصد فراوانی
	دوم	اول سوم	متن درس، بگرد و پیدا کن، شعر تصویر	۵	۷.۵٪
		چهارم	متن درس، ببین و بگو، تصویر، شعر	۱	
		هفتم	متن درس	۵	
		سیزدهم	متن درس	۱	
		شانزدهم	متن درس، امین و مینا	۱	
		بیستم	متن درس، فکر کنم	۲	
هدیه‌های آسمانی	سوم	اول سوم	متن درس، ببین و بگو، تصویر، متن	۸	۱۲.۴۴٪
		ششم	درس، شعر	۲	
		هفتم	بدانیم، متن درس	۲	
		دهم	متن درس	۲	
		یازدهم	بیندیشیم	۴	
		پانزدهم	متن درس	۲	
		هفدهم	متن درس، ببین و بگو	۱	
		هجدهم	متن درس	۱	
		نوزدهم	بدانیم	۵	
		متن درس، دوست دارم، فکر می‌کنم، بیندیشیم، گفت و گو کنیم	۱		
چهارم	چهارم	اول	متن درس، ببین و بگو، دعا کنیم	۳	۳.۱۱٪
		چهارم	متن درس، ایستگاه فکر	۲	
		ششم	ایستگاه فکر	۱	
		هفتم	متن درس	۱	
		دهم	متن درس	۱	
پنجم	پنجم	دوم	متن درس، تدبیر کنیم، با خانواده	۸	۸.۸۸٪
		چهارم	متن درس	۱	
		پنجم	متن درس، ببین و بگو	۸	

	۱	متن درس	دوازدهم		
	۲	تدبر کنیم، بررسی کنیم	چهاردهم		
۲.۶۶٪	۲	شعر، مناجات	اول	ششم	
	۱	متن درس	دوم		
	۱	متن درس	سیزدهم		
	۱	متن درس	چهاردهم		
	۱	متن درس	هفدهم		
۸٪	۱	تصویر	اول	اول	
	۲	تصویر	ششم		
	۱	شعر	چهاردهم		
	۱	تصویر ابتدای فصل	فصل اول		
	۱	تصویر	نگاره ۵		
	۱	تصویر	نگاره ۶		
	۷	شعر	ص ۱۸		
	۱	تصویر	نگاره ۹		
	۱	شعر	ص ۲۵		
۲	متن درس، تصویر	ص ۱۱۰			
۴.۴۴٪	۱	متن درس	سوم	دوم	فارسی
	۲	متن درس	چهارم		
	۱	متن درس	پنجم		
	۱	متن درس	ششم		
	۱	متن درس	دهم		
	۱	متن درس	چهاردهم		
	۱	متن درس	شانزدهم		
	۲	تصویر، شعر	هفدهم		
۴.۴۴٪	۱	متن درس	دوم	سوم	
	۱	حکایت	سوم		
	۲	متن درس	چهارم		
	۱	متن درس	هفتم		
	۱	شعر	هشتم		
	۱	متن درس	دهم		
	۱	متن درس	شانزدهم		
۲	متن درس	هفدهم			
۳.۵۵٪	۴	متن درس	اول	چهارم	
	۱	متن درس	سیزدهم		
	۲	متن درس	هفدهم		
	۱	شعر	ص ۸		

۳.۵۵%	۳	متن درس	اول	پنجم	مطالعات اجتماعی
	۲	شعر، متن درس	دوم		
	۱	متن درس	پنجم		
	۲	متن درس، شعر	نهم		
۱.۳۳%	۱	شعر	اول	ششم	
	۱	متن درس	دوم		
	۱	متن درس	هفدهم		
۷.۱۱%	۴	متن درس، تصویر	دوم	سوم	
	۲	متن درس، تصویر	سوم		
	۲	متن درس، تصویر	ششم		
	۲	متن درس، عکس	هشتم		
	۱	متن درس	نهم		
	۱	متن درس	هفدهم		
	۱	متن درس	نوزدهم		
	۳	کاربرگ پایانی	بیست و سوم		
۶.۲۲%	۱	متن درس	سوم	چهارم	
	۱	تصویر	نهم		
	۲	متن درس، تصویر	پانزدهم		
	۳	متن درس، تصویر	هجدهم		
	۳	متن درس، تصویر	نوزدهم		
	۱	متن درس	بیستم		
۳	متن درس، تصویر	بیست و یکم			
۹.۳۳%	۱	متن درس	اول	پنجم	
	۱	متن درس	دوم		
	۱	متن درس	چهارم		
	۱	تصویر	پنجم		
	۱	متن درس	هشتم		
	۶	متن درس، تصویر	دهم		
	۶	متن درس، عکس	سیزدهم		
	۱	متن درس	پانزدهم		
	۱	متن درس	شانزدهم		
	۱	متن درس	هجدهم		
۱	تصویر	فصل اول			
۱۶.۴۴%	۱	متن درس	پنجم	ششم	
	۲	متن درس، تصویر	ششم		
	۲	متن درس، تصویر	هشتم		

	۱	تصویر	نهم		
	۴	متن درس، تصویر	دهم		
	۴	متن درس، تصویر	سیزدهم		
	۱۰	متن درس، تصویر	چهاردهم		
	۱۱	متن درس، تصویر	پانزدهم		
	۱	آیه قرآن ابتدای درس	هجدهم		
	۱	کاربرگ	کاربرگ		
مجموع	۲۲۵	۱۰۵ مورد	۱۷ پایه	

سوال دوم: چه میزان در محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی به شاخص

تلاش پرداخته شده است؟

یکی از شاخص‌های اجتماعی سبک زندگی، تلاش است. در روایت از پیامبر اکرم (ص) آمده است: ملعون من القی کله علی الناس، ملعون است هر کس که (کار و تلاش نمی‌کند) و بار و زحمت خود را بر جامعه تحمیل کرده است (قمی، ۱۴۰۲، ص. ۴۴۸) بیکاری، سستی، تنبلی، زیان‌های فراوانی به دنبال دارد و در اسلام از آن نکوهش شده است. در روایتی از امام کاظم (ع) آمده است: مَنْ طَلَبَ هَذَا الرِّزْقَ مِنْ حِلِّهِ لِيَعُوذَ بِهِ عَلَى نَفْسِهِ وَ عِيَالِهِ كَانَ كَالْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَسَى كَسَى كَسَى که روزی را از طریق مشروع به دست آورد تا برای خود و اهل خویش مصرف نماید همانند جهادگر در راه خداوند است (حر عاملی، ۱۴۱۲، ص. ۱۱) در آیات قرآن هم بسیار سفارش به تلاش و کوشش شده است در آیه ۳۹ سوره نجم آمده است: و ان لیس للانسان الا ما سعی، برای انسان جز سعی و کوشش او نیست. مولفه‌های تلاش عبارتند از فعالیت کلاسی، خانگی، اداری، ورزشی، مذهبی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، حرکت کردن، مجاهدت، شهادت، انجام دادن کارهای جمعی، مشق نوشتن، تمرین حل کردن، شرکت در دسته‌های عزاداری، ظرف شستن، جارو کردن، غذا پختن، دویدن. بر اساس نتایج جدول شماره (۳) فراوانی شاخص تلاش، در کتاب‌های درسی هدف، ۴۴۵ مورد بوده است که رتبه اول در بین شاخص‌های اجتماعی را دارد.

کتاب هدیه‌های آسمانی دارای ۱۰۲ مورد (۲۰/۶۵٪) است که پایه دوم دارای

(۶/۱۷۴٪) پایه سوم دارای (۵/۳۹٪) پایه چهارم دارای (۱/۳۴٪) پایه پنجم دارای

(۴/۱۰۴٪) پایه ششم دارای (۳/۱۴٪) است

کتاب‌های فارسی دارای ۱۱۹ مورد (۳۱/۲۰٪) است که پایه اول دارای (۸/۵۳٪) پایه دوم دارای (۸/۵۳٪) پایه سوم دارای (۵/۶۱٪) پایه چهارم دارای (۳/۸۲٪) پایه پنجم دارای (۴/۰۴٪) پایه ششم دارای (۰/۶۷٪) است

کتاب‌های مطالعات اجتماعی دارای ۲۲۸ مورد است که پایه سوم دارای (۱۵/۷۳٪) پایه چهارم دارای (۰/۸۳۱٪) پایه پنجم دارای (۱۵/۲۸٪) پایه ششم دارای (۱۳/۲۵٪) است.

کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم، بیشترین فراوانی (۱۵/۷۳٪) و کتاب فارسی پایه ششم کمترین فراوانی (۰/۶۷٪) را دارا بوده است.

جدول ۳: نتایج تحلیل محتوای کتاب‌های درسی به لحاظ شاخص تلاش

عنوان کتاب	پایه	عنوان درس	نوع طرح در کتاب	فراوانی	درصد فراوانی
هدیه‌های آسمانی	دوم	پنجم	تمرین کنیم	۱	۶.۷۴٪
		ششم	تصویر	۱	
		دهم	متن درس	۱	
		یازدهم	متن درس، تصویر	۱۰	
		دوازدهم	متن درس، تصویر، شعر، فکر می‌کنم	۴	
		چهاردهم	متن درس	۱	
		شانزدهم	متن درس، تصویر، گفت و گو کنیم	۷	
		هجدهم	متن درس	۱	
		نوزدهم	متن درس، دوست دارم، جشن بگیریم	۳	
		بیستم	گفت و گو کنیم	۱	
سوم	اول	اول	تصویر، متن درس	۳	۵.۳۹٪
		دوم	تصویر	۱	
		سوم	متن درس	۲	
		چهارم	متن درس	۱	
		پنجم	متن درس، تصویر، گفت و گو کنیم،	۷	
		ششم	ببیندیشیم	۱	
		هفتم	متن درس	۱	
		چهاردهم	متن درس	۱	
		پانزدهم	متن درس	۱	
		شانزدهم	متن درس	۱	
هفدهم	متن درس	۱			

	۱ ۳	متن درس با خانواده متن درس، بیندیشیم، بین و بگو	هجدهم نوزدهم		
۱.۳۴٪	۱ ۱ ۲ ۱ ۱	متن درس دعا کردن متن درس، کامل کنید متن درس متن درس	یازدهم دوازدهم چهاردهم پانزدهم نوزدهم	چهارم	
۴.۰۴٪	۱ ۱ ۲ ۲ ۱ ۳ ۳ ۳ ۲	برایم بگو بین و بگو متن درس، ایستگاه فکر متن درس، خاطره گویی به کار بندیم متن درس، بررسی کنید متن درس، گفت و گو کنیم، ایستگاه خلاقیت متن درس، ایستگاه فکر، بررسی کنید کامل کنید، گفت و گو کنید	اول پنجم نهم دهم دوازدهم چهاردهم پانزدهم شانزدهم هفدهم	پنجم	
۳.۱۴٪	۱ ۱ ۱ ۱ ۲ ۵ ۳	متن درس متن درس ایستگاه فکر کامل کنید متن درس، برایم بگو متن درس، آیه قرآن، کامل کنید، بررسی کنید متن درس، آیه قرآن	دوم سوم ششم هفتم یازدهم چهاردهم پانزدهم	ششم	
۸.۵۳٪	۱ ۲ ۱ ۴ ۲ ۱ ۱ ۴	تصویر تصویر تصویر تصویر تصویر متن درس نگاره نگاره	ششم دوازدهم سیزدهم پانزدهم یستم بیست و دوم نگاره ۶	اول	فارسی

	۲	نگاره	نگاره ۷ نگاره ۹	
۸.۵۳٪	۷ ۱ ۱۴ ۲ ۵ ۵ ۲ ۱ ۱	متن درس و تصویر متن درس و تصویر متن درس متن درس و تصویر متن درس و تصویر متن درس و تصویر متن درس متن درس متن درس	دوم ششم هفتم هشتم نهم دهم دوازدهم پانزدهم هفدهم	دوم
۵.۶۱٪	۱ ۶ ۳ ۱ ۸ ۲ ۱ ۲ ۱	متن درس متن درس، تصویر متن درس، تصویر متن درس متن درس و تصویر متن درس و تصویر متن درس متن درس متن درس	اول دوم چهارم پنجم ششم هفتم هشتم یازدهم شانزدهم	سوم
۳.۸۲٪	۴ ۲ ۱ ۲ ۳ ۱ ۱ ۱ ۱ ۱	متن درس متن درس متن درس متن درس متن درس و تصویر متن درس متن درس متن درس متن درس متن درس	دوم چهارم پنجم هفتم دهم یازدهم دوازدهم پانزدهم شانزدهم هفدهم	چهارم
۴.۰۴٪	۱ ۴ ۳ ۱	متن درس متن درس و تصویر و شعر متن درس متن درس	اول سوم چهارم پنجم	پنجم

	۳	متن درس	هشتم		
	۱	متن درس	نهم		
	۱	متن درس	دهم		
	۱	متن درس	یازدهم		
	۱	متن درس	پانزدهم		
	۲	متن درس	هفدهم		
۰.۶۷٪	۱	متن درس	دوم	ششم	
	۲	متن درس	هشتم		
۱۵.۷۳٪	۱	متن درس	دوم	سوم	مطالعات اجتماعی
	۲	کامل کنید، به کار ببندیم	سوم		
	۱	متن درس	پنجم		
	۲	متن درس، تصویر	ششم		
	۲	متن درس	هفتم		
	۶	متن درس، تصویر	هشتم		
	۷	متن درس، تصویر	نهم		
	۹	متن درس، تصویر	دهم		
	۵	تصویر	یازدهم		
	۳	متن درس، تصویر	سیزدهم		
	۴	متن درس، تصویر	شانزدهم		
	۳	متن درس، تصویر	هفدهم		
	۱۱	متن درس، تصویر	هجدهم		
۴	تصویر	بیستم			
۲	تصویر، کاربرگ	بیست و سوم			
۸.۳۱٪	۶	متن درس، تصویر	اول	چهارم	
	۱۰	متن درس، تصویر	سوم		
	۶	متن درس، تصویر	هشتم		
	۱	متن درس	نهم		
	۸	متن درس، تصویر	دهم		
	۲	متن درس، تصویر	شانزدهم		
	۳	به کار ببندیم	نوزدهم		
	۱	متن درس	بیست و یکم		
۱۵.۲۸٪	۷	متن درس، گفت و گو کنیم، تصویر	اول	پنجم	

	۱۲	متن درس، فعالیت	دوم		
	۹	متن درس، تصویر	سوم		
	۴	متن درس، تصویر	چهارم		
	۱۱	متن درس، تصویر	هفتم		
	۴	متن درس	دهم		
	۱۲	متن درس، تصویر، به کار بیندیم	چهاردهم		
	۱	متن درس	پانزدهم		
	۴	متن درس	شانزدهم		
	۱	متن درس	هفدهم		
	۱	متن درس	هجدهم		
	۲	متن درس	بیست و دوم		
	۲	متن درس، تصویر	اول		
	۷	متن درس، تصویر	دوم		
	۷	متن درس، تصویر	ششم		
	۶	متن درس، تصویر	هفتم		
	۲	متن درس، تصویر	هشتم		
	۱	متن درس	نهم		
	۵	متن درس	دهم		
	۴	فعالیت، متن درس، تصویر	چهاردهم		
	۴	متن درس	پانزدهم		
۱۳.۲۵٪	۲	متن درس	بیست و ششم		
	۶	متن درس، فعالیت	یکم		
	۹	متن درس، تصویر	بیست و دوم		
	۳	متن درس، تصویر	دوم		
	۱	کاربرگ	بیست و سوم		
			بیست و چهارم		
			کاربرگ		
			ص ۱۳۳		
۱۰۰	۴۴۵		۱۷ کتاب	جمع

سوال سوم: چه میزان در محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی به شاخص پایبندی به خانواده پرداخته شده است؟

با توجه به اینکه خانواده از نهادهای اجتماعی است یکی از شاخص‌های اجتماعی مورد بحث در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی، پایبندی به خانواده ذکر شده است. مولفه‌های پایبندی به خانواده عبارتند از احترام به عقاید دیگران، احترام به پدر و مادر، احترام به سایر اعضای خانواده، رعایت آداب معاشرت، مهمانی دادن، تشویق اعضای خانواده در کارهای خوب، تذکر به اعضای خانواده در مورد کارهای ناپسند، رعایت اصول اخلاقی در خانواده، رعایت حقوق اعضای خانواده، همراهی با اعضای خانواده در کارهای روزمره، تفریح و سرگرمی با اعضای خانواده، مراقبت از افراد مریض در خانواده، همدردی با مشکلات همدیگر، هدیه دان به آنها. بر اساس نتایج جدول شماره (۴) فراوانی شاخص پایبندی به خانواده، در کتاب‌های درسی هدف، ۲۳۸ مورد بوده است که رتبه سوم در بین شاخص‌های اجتماعی را دارد.

کتاب‌های هدیه‌های آسمانی دارای ۵۹ مورد (۰/۲۴/۷۸) فراوانی است که پایه دوم دارای (۰/۷/۱۴) پایه سوم دارای (۰/۱۰/۰۸) پایه چهارم دارای (۰/۵/۰۴) پایه پنجم دارای (۰/۱/۶۸) پایه ششم دارای (۰/۰/۸۴) فراوانی است

کتاب‌های فارسی دارای ۸۹ مورد (۰/۴۱/۵۸) فراوانی است که پایه اول دارای (۱۳/۰/۰۲) پایه دوم دارای (۰/۱۰/۵۰) پایه سوم دارای (۰/۸/۴۰) پایه چهارم دارای (۴/۰/۲۰) پایه پنجم دارای (۰/۳/۷۸) پایه ششم دارای (۰/۱/۶۸) فراوانی است

کتاب‌های مطالعات اجتماعی دارای ۷۴ مورد (۰/۳۳/۶۰) فراوانی است که پایه سوم دارای (۰/۲۱/۸۴) پایه چهارم دارای (۰/۲/۱۰) پایه پنجم دارای (۰/۷/۱۴) پایه ششم دارای (۰/۲/۵۲) فراوانی است

کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم، بیشترین فراوانی (۰/۲۱/۸۴) و کتاب هدیه آسمانی پایه ششم کمترین فراوانی (۰/۰/۸۴) را دارا بوده است.

جدول ۴: نتایج تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی به لحاظ شاخص پایبندی به خانواده

عنوان کتاب	پایه	عنوان درس	نوع طرح در کتاب	فراوانی	درصد فراوانی
	دوم	اول	دوست دارم	۱	۷/۱۴%
	سوم	سوم	متن درس، امین و مینا	۲	

	۱	بازی و نمایش	چهارم		
	۱	همراه با خانواده	پنجم		
	۱	متن درس	هفتم		
	۱	متن درس	هشتم		
	۲	متن درس، شعر	نهم		
	۲	متن درس، فکر می کنم	دهم		
	۲	متن درس، با خانواده	یازدهم		
	۱	متن درس	شانزدهم		
	۱	متن درس	هفدهم		
	۱	متن درس	نوزدهم		
	۱	متن درس	بیستم		
۱۰۰٪	۱	متن درس	دوم	سوم	هدیه‌های آسمانی
	۱	کامل کنید	چهارم		
	۱	گفت و گو کنیم	پنجم		
	۱	بدانیم	ششم		
	۸	متن درس، فکر کنیم، دوست دارم	هفتم		
	۱	متن درس	هشتم		
	۱	تصویر	نهم		
	۱	متن درس	دهم		
	۲	کامل کنید، تصویر	دوازدهم		
	۱	متن درس	سیزدهم		
	۴	متن درس، بدانیم، ببیندیشیم،	چهاردهم		
	۱	تصویر	پانزدهم		
	۱	تصویر	بیستم		
		خودارزیابی			
۵۰٪	۱	متن درس	کودکی بر	چهارم	
	۲	کامل کنید	درس پنجم		
	۱	بکار بندیم	درس ششم		
	۱	متن درس	درس هفتم		
	۱	تدبر کنیم	درس نهم		
	۵	متن درس، کامل کنید، ایستگاه	چهاردهم		
	۱	فکر	درس		
		بررسی کنید	نوزدهم		
۱۶۸٪	۱	برایم بگو	اول	پنجم	

	۱	متن درس	چهارم		
	۱	متن درس	هفتم		
	۱	گفت و گو کنیم	نهم		
۰.۸۴٪	۱	متن درس	نهم	ششم	
	۱	متن درس	پانزدهم		
۱۳.۰۳٪	۵	تصویر ، نگاره	درس اول	اول	فارسی
	۱	تصویر	بخوانیم		
	۱	تصویر	نگاره ۷		
	۳	تصویر	نگاره ۱۰		
	۱	شعر	با هم		
	۱	تصویر	بخوانیم		
	۳	تصویر، بین و بگو	درس چهارم		
	۱	تصویر	پنجم		
	۲	متن درس، تصویر	هشتم		
	۴	متن درس، تصویر	پانزدهم		
	۴	متن درس، تصویر	روان خوانی		
	۲	متن درس، تصویر	شانزدهم		
	۲	متن درس، تصویر	درس		
۱	نیایش	هفدهم			
			درس بیستم		
۱۰.۵۰٪	۲	تصویر	اول	دوم	
	۲	متن درس، تصویر	دوم		
	۴	متن درس، تصویر	هشتم		
	۵	متن درس، تصویر	نهم		
	۲	متن درس، تصویر	دهم		
	۱	متن درس	دوازدهم		
	۲	متن درس، تصویر	چهاردهم		
	۴	متن درس، تصویر	پانزدهم		
۳	متن درس ، تصویر	هفدهم			
۸.۴۰٪	۴	متن درس، تصویر	اول	سوم	
	۴	تصویر	سوم		
	۲	متن درس	هشتم		
	۲	متن درس، تصویر	چهاردهم		

۴۲۰٪	۱	متن درس	هفتم	چهارم	
	۱	متن درس	دهم		
	۱	متن درس	یازدهم		
	۴	متن درس و شعر	دوازدهم		
	۱	متن درس	هفدهم		
۳۷۸٪	۲	متن درس و تصویر	چهارم	پنجم	
	۱	متن درس	پنجم		
	۱	متن درس	نهم		
	۱	متن درس	دهم		
	۱	متن درس	چهاردهم		
	۱	متن درس	پانزدهم		
	۱	متن درس	شانزدهم		
۱	متن درس	هفدهم			
۱۶۸٪	۱	شعر	دوم	ششم	
	۱	متن درس	هشتم		
	۲	متن درس	نهم		
۲۱۸۴٪	۳	متن درس	اول	سوم	مطالعات اجتماعی
	۳	متن درس و تصویر	دوم		
	۶	تصویر، گفت و گو کنیم	چهارم		
	۹	تصویر، فکر کنید	پنجم		
	۲	متن درس، تصویر	ششم		
	۱۱	متن درس و تصویر	هفتم		
	۶	فکر کنید، به کار بیندیم	نهم		
	۱	تصویر	فصل چهارم		
	۱	متن درس	درس دهم		
	۱	متن درس	دوازدهم		
	۵	متن درس، شعر، تصویر	چهاردهم		
۴	تصویر، کاربرد	درس بیست و سوم			
۲۱۰٪	۱	متن درس، تصویر	سوم	چهارم	
	۲	متن درس، تصویر	یازدهم		
	۱	متن درس	دوازدهم		
	۱	تصویر	نوزدهم		

۷.۱۴%	۲	فعالیت	دوم	پنجم
	۱	به کار بندیم	چهارم	
	۲	متن درس، تصویر	پانزدهم	
	۲	متن درس، تصویر	شانزدهم	
	۲	متن درس، تصویر	هفدهم	
	۲	متن درس، تصویر	هجدهم	
۲.۵۲%	۱	متن درس	اول	ششم
	۱	متن درس	دوم	
	۲	متن درس	سوم	
	۱	فعالیت ص ۷۲	چهاردهم	
	۱	کاربرگ	ص ۱۲۵	
۱۰۰	۲۳۸			جمع

سوال چهارم: چه میزان در محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی به شاخص صله رحم پرداخته شده است؟

صله رحم به عنوان یکی از مهم ترین مولفه‌های حفظ خانواده به طور جداگانه مورد بررسی قرار گرفت. صله رحم از دو واژه «صِلِه» و «رَحِم» تشکیل شده است. «صله» به معنای پیوستن دو چیز است (راغب اصفهانی، ۱۴۲۸، ص. ۸۷۸) و «رَحِم» به معنی جای کودک در شکم مادر است (فراهیدی، ۱۴۱۰، ص. ۲۲۴) واژه رحم، در «صله رحم» استعاره برای قرابت و خویشاوندی است (نمازی، ۱۴۱۹، ص. ۱۱۲) روایات بسیاری به صله رحم سفارش شده است زیرا باعث پیوند اجتماعی می گردد. امام صادق (ع) می فرماید: صله رحم اخلاق را نیکو، دست را بخشنده، جان را پاکیزه، روزی را افزون کرده و اجل را عقب می‌اندازد (کلینی، ۱۳۶۵، ص. ۱۵۱) مولفه‌های صله رحم عبارتند از ملاقات با اقوام، دعوت اقوام به میهمانی، سرکشی به اقوام مریض، کمک به آنها در سختی‌ها، همراهی با آنها در مشکلات، تلفن زدن به اقوام بر اساس نتایج جدول شماره (۵) فراوانی شاخص صله رحم، در کتاب‌های درسی هدف، ۳۵ مورد بوده است که رتبه پنجم در بین شاخص‌های اجتماعی را دارد.

کتاب‌های هدیه آسمانی دارای ۱۹ مورد (۵۹/۹۷٪) فراوانی است که پایه دوم دارای (۲/۸۵٪) پایه سوم دارای (۰٪) پایه چهارم دارای (۳۴/۲۸٪) پایه پنجم دارای (۵/۷۱٪) پایه ششم (۱۱/۴۲٪) فراوانی است.

کتاب‌های فارسی دارای ۱۰ مورد (۲۸/۵۴٪) فراوانی است که پایه اول دارای (۵/۷۱٪) پایه دوم دارای (۱۴/۲۸٪) پایه سوم دارای (۲/۸۵٪) پایه چهارم دارای (۲/۸۵٪) پایه پنجم دارای (۲/۸۵٪) پایه ششم دارای (۰٪) فراوانی است

کتاب‌های مطالعات اجتماعی دارای ۶ مورد فراوانی (۱۷/۱۳٪) است که پایه سوم دارای (۸/۵۷٪) پایه چهارم دارای (۲/۸۵٪) پایه پنجم دارای (۵/۷۱٪) پایه ششم دارای (۰٪) فراوانی است.

کتاب هدیه‌های آسمانی پایه چهارم، بیشترین فراوانی (۳۴/۲۸٪) و کتاب‌های هدیه‌های آسمانی سوم، فارسی و مطالعات اجتماعی پایه ششم کمترین فراوانی (۰٪) را دارا بوده است.

جدول ۵: نتایج تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی به لحاظ شاخص صله رحم

عنوان کتاب	پایه	عنوان درس	نوع طرح در کتاب	فراوانی	درصد فراوانی	
هدیه‌های آسمانی	دوم	بیستم	متن درس	۱	۲۸۵٪	
	سوم	۰	
	چهارم	نهم	تدبر کنیم	متن درس، گفت و گو کنیم، ایستگاه فکر، دعا کنیم بررسی کنید	۱	۳۴۲۸٪
		سیزدهم	۱۰			
		نوزدهم	۱			
پنجم	اول هفتم	شعر متن درس	۱	۵۷۱٪		
ششم	دهم	متن درس، تدبر کنیم	۴	۱۱۴۲٪		
فارسی	اول	هشتم سیزدهم	تصویر تصویر	۱	۵۷۱٪	
	دوم	دوم	متن درس	۱	۱۴۲۸٪	
		هشتم	واژه سازی، حالا تو بگو	۲		
		پانزدهم	متن درس، تصویر	۲		
	سوم	اول	متن درس	۱	۲۸۵٪	
	چهارم	شانزدهم	متن درس	۱	۲۸۵٪	
	پنجم	سیزدهم	متن درس	۱	۲۸۵٪	
	ششم	۰	۰	
	سوم	دوم	متن درس	۱	۸۵۷٪	

	۲	متن درس	هفتم		مطالعات اجتماعی
۲.۸۵%	۱	متن درس	دوازدهم	چهارم	
۵.۷۱%	۱	متن درس	سوم	پنجم	
	۱	متن درس	پانزدهم		
۰	۰	ششم	
۱۰۰	۳۵	۱۷	جمع

سوال پنجم: چه میزان در محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی به

شاخص دوری از اسراف پرداخته شده است؟

اسراف یکی از شاخص‌های مورد بحث در این مقاله قرار گرفت. اسراف از ریشه (سرف) به معنای تجاوز کردن از قصد و میانه روی (ابن منظور، ۱۴۱۴، ص. ۱۴۸) از حد گذشتن در هرکاری که انسان انجام می دهد (راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ۱۴۲۸، ص. ۴۰۷) و انفاق در غیر طاعت خدا را گویند (طریحی، ۱۳۷۵، ص. ۶۹) در واقع اسراف به معنای خارج شدن از حد اعتدال و تجاوز از حد در هر عملی است که انسان انجام می دهد (حسینی، ۱۳۹۰، ص. ۱۵۶) چنان که امام علی(ع) می فرماید: هر چیزی که بیش از نیاز مصرف شود اسراف است (نوری، ۱۴۰۸، ص. ۲۷۲) اسراف شامل اسراف بر نفس و اسراف اموال و عمر است که معنای عامی دارد. مولفه‌های اسراف عبارتند از: پرهیز از مصرف بیش از اندازه، پرهیز از مصرف بدون مورد لازم، هدر دادن منابع، ولخرجی، از حد گذشتن در انجام هر کار، دور ریختن. بر اساس نتایج جدول شماره (۶) فراوانی شاخص دوری از اسراف، در کتاب‌های درسی هدف، ۶۸ مورد بوده است که رتبه چهارم در بین شاخص‌های اجتماعی را دارد.

کتاب‌های هدیه آسمانی دارای ۱۳ مورد (۱۹/۱۱٪) فراوانی است که پایه دوم دارای (۴/۴۱٪) پایه سوم دارای (۲/۹۴٪) پایه چهارم دارای (۱/۴۷٪) پایه پنجم دارای (۱۰/۲۹٪) پایه ششم دارای (۰٪) فراوانی است

کتاب‌های فارسی دارای ۵ مورد فراوانی (۷/۳۵٪) است که پایه اول دارای (۱/۴۷٪) پایه دوم دارای (۴/۴۱٪) پایه سوم دارای (۱/۴۷٪) پایه چهارم و پنجم و ششم دارای (۰٪) فراوانی است.

کتاب‌های مطالعات اجتماعی دارای ۶۰ مورد فراوانی (۸۹/۶۹٪) است که پایه سوم دارای (۲۶/۴۷٪) پایه چهارم دارای (۲/۹۴٪) پایه پنجم دارای (۲۲/۰۵٪) پایه ششم دارای (۳۸/۲۳٪) فراوانی است.

کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم، بیشترین فراوانی (۳۸.۲۳٪) و کتاب‌های هدیه‌های آسمانی ششم، فارسی چهارم و پنجم و ششم کمترین فراوانی (۰٪) را دارا بوده است.

جدول ۶: نتایج تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی به لحاظ شاخص دوری از اسراف

عنوان کتاب	پایه	عنوان درس	نوع طرح در کتاب	فراوانی	درصد فراوانی
هدیه‌های آسمانی	دوم	بیستم	متن درس، گفت و گو کنیم	۳	۴.۴۱٪
	سوم	نهم دهم	تصویر تصویر	۱ ۱	۲.۹۴٪
	چهارم	نوزدهم	بررسی کنید	۱	۱.۴۷٪
	پنجم	سیزدهم	متن درس، گفت و گو کنیم؛ بین و بگو	۷	۱۰.۲۹٪
	ششم	۰	۰
فارسی	اول	نگاره ۹	تصویر	۱	۱.۴۷٪
	دوم	درس چهاردهم درس شانزدهم	متن درس فکر کن و بگو	۲ ۱	۴.۴۱٪
	سوم	درس ششم	متن درس	۱	۱.۴۷٪
	چهارم	۰	۰
	پنجم	۰	۰
	ششم	۰	۰

مطالعات اجتماعی	سوم	دوازدهم سیزدهم هجدهم	متن درس، فکر کنید متن درس، تصویر	۱۴ ۳ ۱	۲۶.۴۷٪

		تصویر			
۲۹۴٪	۱	تصویر ص ۹۵	بیست و یکم	چهارم	
۲۲۰۰۵٪	۸ ۵ ۱ ۱	متن درس، تصویر به کار بیندیم، جدول به کار بیندیم متن درس	ششم دهم چهاردهم پنجم	پنجم	
۳۸۰۲۳٪	۵ ۱ ۱۸ ۱ ۱	متن درس، فعالیت متن متن درس، تصویر متن درس ص ۱۳۶	ششم فصل چهارم درس هشتم چهاردهم کاربرگ	ششم	
۱۰۰	۶۸	۱۷	جمع

۶- نتیجه گیری

با توجه به اهمیت شناخت جنبه اجتماعی دین اسلام در راستای سبک زندگی اسلامی، بررسی شاخص‌های اجتماعی کتاب‌های درسی حائز اهمیت است. چون در نظام برنامه درسی متمرکز ایران، جایگاه خاصی دارد به طوری که اغلب فعالیت‌های آموزشی مدارس در آن چهار چوب انجام می‌شود و از بهترین منابعی است که مفاهیم و پیام‌های مختلف را به نسل‌های آینده منتقل می‌کند. این محتوا می‌تواند در دوره ابتدایی به دلیل شکل‌گیری شخصیت دانش‌آموزان تأثیری بیشتر بر جای بگذارد. جهت بررسی شاخص‌های اجتماعی سبک زندگی در کتاب‌های ابتدایی، نتایج پژوهش‌های انجام شده و همچنین متون مطرح در خصوص سبک زندگی اسلامی، بررسی شد که پنج شاخص مشخص و مولفه‌های مفهومی آن، استخراج شد. در ادامه، شش جلد کتاب فارسی، پنج جلد کتاب‌های هدیه‌های آسمانی و چهار جلد کتاب مطالعات اجتماعی به صورت هدفمند در نمونه پژوهش قرار گرفته است. کتاب‌های مدنظر، مورد بررسی قرار گرفته و مولفه‌های سبک زندگی در آنها استخراج و به داده

های کمی تبدیل شد. به این صورت که محتوای کتاب‌های درسی هدف (متن درس، تصاویر، تمرین‌ها و جداول) با لحاظ این مولفه‌ها و شاخص‌ها مطالعه شد و نتایج در چک لیست قرار گرفت. با توجه به اینکه روش پژوهش، بررسی محتوای کتب درسی بوده، تحلیل آماری داده‌های پژوهش، به صورت توصیفی انجام شد و در این ارتباط از شاخص‌های گرایش مرکزی و پراکندگی چون فراوانی، درصد، میانگین، رتبه بندی و جداول توصیفی استفاده شده است. یافته‌های این مقاله نشان می‌دهد فراوانی شاخص‌های اجتماعی سبک زندگی در کتاب‌های درسی پایه اول ۷۰ مورد، پایه دوم ۱۴۹ مورد، پایه سوم ۲۹۴ مورد، پایه چهارم ۱۳۲ مورد، پایه پنجم ۲۱۱ مورد، پایه ششم ۱۶۴ مورد است. در مجموع یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی پایه اول، کمترین توجه به شاخص‌ها و بیشترین میزان توجه، مربوط به پایه سوم می‌باشد. در بین شاخص اجتماعی، صله رحم و دوری از اسراف دارای کمترین میزان توجه بودند.

جدول ۷: جمع بندی شاخص‌های اجتماعی کتاب‌های درسی

عنوان کتاب	پایه	درصد فراوانی اعتدال	درصد فراوانی تلاش	درصد فراوانی پای بندی به خانواده	درصد فراوانی صلح رحم	درصد فراوانی دوری از اسراف
هدیه‌های آسمانی	دوم	۷.۵٪	۶.۷۴٪	۷.۱۴٪	۲.۸۵٪	۴.۴۱٪
	سوم	۱۲.۴۴٪	۵.۳۹٪	۱۰.۰۸٪	۰	۲.۹۴٪
	چهارم	۳.۱۱٪	۱.۳۴٪	۵.۰۴٪	۳۴.۲۸٪	۱.۴۷٪
	پنجم	۸.۸۸٪	۴.۰۴٪	۱.۶۸٪	۵.۷۱٪	۱۰.۲۹٪
	ششم	۲.۶۶٪	۳.۱۴٪	۰.۸۴٪	۱۱.۴۲٪	۰
فارسی	اول	۸٪	۸.۵۳٪	۱۳.۰۲٪	۵.۷۱٪	۱.۴۷٪
	دوم	۴.۴۴٪	۸.۵۳٪	۱۰.۵۰٪	۱۴.۲۸٪	۴.۴۱٪
	سوم	۴.۴۴٪	۵.۶۱٪	۸.۴۰٪	۲.۸۵٪	۱.۴۷٪
	چهارم	۳.۵۵٪	۳.۸۲٪	۴.۲۰٪	۲.۸۵٪	۰
	پنجم	۳.۵۵٪	۴.۰۴٪	۳.۷۸٪	۲.۸۵٪	۰
	ششم	۱.۳۳٪	۰.۶۷٪	۱.۶۸٪	۰	۰
مطالعات اجتماعی	سوم	۷.۱۱٪	۱۵.۷۳٪	۲۱.۸۴٪	۸.۵۷٪	۲۶.۴۷٪
	چهارم	۶.۲۲٪	۸.۳۱٪	۲.۱۰٪	۲.۸۵٪	۲.۹۴٪
	پنجم	۹.۳۳٪	۱۵.۲۸٪	۷.۱۴٪	۵.۷۱٪	۲۲.۰۵٪
	ششم	۱۶.۴۴٪	۱۳.۲۵٪	۲.۵۲٪	۰	۳۸.۲۳٪
	۱۷ پایه	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

باتوجه به جدول فوق که نتایج ۵ شاخص در کنار هم قرار گرفته، در کتاب هدیه‌های آسمانی، فارسی و مطالعات اجتماعی بیشترین درصد به تلاش اختصاص دارد. در این کتاب‌ها، ۴۴۵ مورد به تلاش اشاره شده است که این می‌تواند از باب اهمیت موضوع باشد چنان که سعی و تلاش اصل هر کاری است و در آیات و روایات

بسیار به تلاش سفارش شده است. پرداختن به این موضوع در کتاب‌های ابتدایی بسیار لازم است اما آنچه مهم است شیوه یاد دادن تلاش است که فقط به آموزش تئوری ختم نگردد. بعد از آن پایبندی به خانواده که ۲۳۸ مورد است و علت پرداختن زیاد به این مطلب اهمیت نقش خانواده به عنوان اولین نهاد اجتماعی است و بسیاری از رفتارها و اخلاق‌های فرد در سطح اجتماعی ناشی از خانواده است. و بعد اعتدال ۲۲۵ مورد که میزان توجه به آن در کتب نزدیک به پای بندی به خانواده است و اعتدال آن حالت تناسب است که سبب استقامت، قوام پیدا کردن و موزون شدن می گردد و رعایت آن در زندگی اجتماعی لازم است و بعد از این شاخص به ترتیب دوری از اسراف ۶۸ مورد و صلح ارحام ۳۵ مورد بررسی شده است.

پیشنهادات کاربردی

پرداختن به شاخصه‌های اجتماعی از نظر اینکه دانش آموزان ما در اجتماع حضور دارند، بسیار حائز اهمیت است و از آن جایی که آنها در زندگی اجتماعی نقش اساسی دارند، باید به شاخص‌های چون مهربانی با یکدیگر، نوع سخن و صحبت با دیگران، نوع برخورد با دیگران، تاب آوری، ادب و احترام و همبستگی نیز توجه و مورد کنکاش قرار گیرد. از جمله نکات دیگر که توصیه می گردد، بررسی میزان اثرگذاری محتوای کتاب‌های درسی بر شاخص‌های اجتماعی دانش آموزان پایه‌های مختلف است. از آن جایی که در این پژوهش به ارزیابی پنج شاخص اجتماع پرداخته شده است؛ پیشنهاد می شود با دیدی کلان تر و با تحقیقاتی گسترده تر مدل این پژوهش در شاخص‌های اخلاقی-اجتماعی مورد بررسی قرار گرفته و نقاط ضعف و قوت این موارد در کتاب‌های درسی تبیین گردد. تبیین مولفه‌های الگوی سبک زندگی اسلامی با توجه به سخنان مقام معظم رهبری و میزان توجه کتاب‌های درسی به این مولفه ها نیز بررسی گردد.

منابع

- قرآن کریم
- نهج البلاغه
- ابن ابی الحدید، ف. (۱۳۸۰). شرح ابن ابی الحدید بر نهج البلاغه. قم: اسماعیلیان.
- ابن منظور، م. (۱۴۱۴). لسان العرب. بیروت: دار صادر.
- ابن منظور، م. (۱۴۱۴). لسان العرب. بیروت: دار صادر.
- آزاد ارمکی، ت. (۱۳۹۲). جامعه شناسی خانواده. تهران: سمت.
- بوتومور، ت. (۱۳۵۷). جامعه شناسی ترجمه سید حسن منصور و سید حسن حسینی. تهران: شرکت سهامی کتاب‌های جیبی.
- تاملین، م. (۱۳۸۵). جامعه شناسی قشریندی و نابرابری‌های اجتماعی، ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر. تهران: توتیا.
- تمیمی آمدی، ع. (۱۳۶۶). غرر الحکم و درر الکلم، قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
- جوادی آملی، ع. (۱۳۹۱). جامعه در قرآن. قم: اسرا.
- حر عاملی، م. (۱۴۱۲). وسائل اشیعہ الی تحصیل مسائل الشریعہ. قم: موسسه آل البیت.
- حسینی، م. (۱۳۹۰). اسراف، عوامل و راهکارهای مبارزه با آن. مجله سفیر.
- خان بیگی، ح. (۱۳۹۲). میانه روی و اعتدال شاخص وزین تعلیم اسلامی. فصلنامه حبل المتین.
- خمینی، ر. ا. (۱۳۷۵). ولایت فقیه. تهران: امیر کبیر.
- راغب اصفهانی، ح. (۱۴۲۸). المفردات فی غریب القرآن. بیروت: دار المعرفه.
- راغب اصفهانی، ح. (۱۴۲۸). المفردات فی غریب القرآن. بیروت: دار المعرفه.
- راغب اصفهانی، ح. (۱۴۲۸). المفردات فی غریب القرآن. بیروت: دار المعرفه.
- رفیع پور، ف. (۱۳۹۲). تکنیک‌های خاص تحقیق در علوم اجتماعی. تهران: شرکت سهامی انتشار.
- زائر پور تملیکی، س. و & زائر پور تملیکی، ط. (۱۳۹۵). تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمانی پایه سوم ابتدایی. مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی.
- ساروخانی، ب. (۱۳۸۵). روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- سالاری فر، م. (۱۳۹۹). خانواده در نگرش اسلام و روانشناسی. قم: سمت.
- شولتز، د. (۲۰۰۵). روانشناسی کمال، الگوهای شخصیت، ترجمه گیتی خوشدل. تهران: پیکان.
- صدوق، م. (۱۴۱۳). من لا یحضره الفقیه. قم: دفتر انتشارات اسلامی.

- صدوق، م. (۱۴۱۳). *من لا یحضره الفقیه*. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- طالقانی، م. (۱۳۸۱). *روش تحقیق نظری*. تهران: دانشگاه پیام نور.
- طباطبایی، م. (۱۳۹۹). *سنن النبی*. قم: بوستان کتاب.
- طبری، ا. (۱۴۰۶). *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*. بیروت: دار المعرفه.
- طریحی، ف. (۱۳۷۵). *مجمع البیان*. تهران: کتابفروشی مرتضوی.
- عابدینی بلترک، م. (۱۳۹۷). *تربیت اخلاقی از دیدگاه ابن سینا و تحلیل محتوای کتاب‌های درسی پایه ششم ابتدایی بر اساس آن*. تاریخ پزشکی.
- عزتی، م. & شه‌ریاری، ل. (۱۳۹۱). *ارزیابی عملکرد کمیته امداد امام خمینی (ره) در زمینه جمع آوری زکات*. پژوهشنامه مالیات.
- فاضل قانع، ح. (۱۳۹۲). *سبک زندگی بر اساس آموزه‌های زندگی*. قم: مرکز پژوهش‌های صدا و سیما.
- فاضلی، م. (۱۳۸۲). *مصرف و سبک زندگی*. قم: صبح صادق.
- فتحی، ک. (۱۳۹۰). *اصول و مفاهیم اساسی برنامه ریزی درسی*. تهران: علم استادان.
- فرانکفورد، ج. & نجمیاس، د. (۱۳۸۱). *روش‌های پژوهش در علوم اجتماعی*. ترجمه فاضل لاریجانی و رضا فاضلی. تهران: سروش.
- فراهیدی، خ. (۱۴۱۰). *العین*. قم: هجرت.
- قاسمی، ح. & کاظمی، م. (۱۳۹۳). *تحلیل محتوای بررسی کتاب‌های هدیه آسمانی پایه ششم و میزان انطباق آن با مبانی قرآنی و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش*. نوآوری‌های آموزشی.
- قمی، ع. (۱۴۰۲). *سفینه البحار*. قم: اسوه.
- کاویانی، م. (۱۳۹۰). *کمی سازی و سنجش سبک زندگی اسلامی*. روان شناسی و دین، ۲۳.
- کرپیندورف، ک. (۱۳۸۱). *تحلیل محتوا، مبانی روش شناسی ترجمه هوشنگ نایی*. تهران: نشر نی.
- کلینی، م. (۱۳۶۵). *الکافی*. تهران: دار الکتب الاسلامیه.
- کلینی، م. (۱۳۶۵). *الکافی*. تهران: دار الکتب الاسلامیه.
- کوئن، ب. & فاضل، ت. غ. (۱۳۷۲). *مبانی جامعه شناسی*. تهران: سمت.
- مجلسی، م. (۱۴۰۳). *بحار الانوار*. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- محمدی ری شهری، م. (۱۴۰۳). *میزان الحکمه*. قم: مکتب الاعلام الاسلامی.
- مشایخ، ف. (۱۳۸۹). *فرآیند برنامه ریزی آموزشی*. تهران: مدرسه.

- ملکی علمداری، س. و. & جلایی پور، ح. (۱۳۹۰). تحلیل و مقایسه ی محتوای کتاب‌های فارسی پایه ی دوم و سوم ابتدایی از لحاظ مولفه‌های رفتار مدنی در سال تحصیلی ۱۳۴۶-۱۳۸۷. *مطالعات برنامه درسی*.
- ملکی، ح. (۱۳۸۸). *برنامه ریزی درسی*. مشهد: پیام اندیشه.
- مندراس، ه. و. & پرهام، ت. ب. (۱۳۸۴). *مبانی جامعه شناسی*. تهران: امیر کبیر.
- نمازی، ع. (۱۴۱۹). *مسترک سفینه البحار*. قم: موسسه نشر اسلامی.
- نوری، م. (۱۴۰۸). *مسترک الوسائل*. بیروت: موسسه آل البیت.
- یار محمدیان، م. (۱۳۹۰). *اصول برنامه ریزی درسی*. تهران: یادواره کتاب.

references

- The Holy Quran
- nahjolbalagha
- Ibn Abi Al-Hadid, f. (۱۳۸۰). *Sharh Ibn Abi Al-Hadid on Nahj al-Balaghah*. Qom: Ismailis.
- Ibn Manzoor, M. (۱۴۱۴). *Arabic language*. Beirut: Dar Sader.
- Ibn Manzoor, M. (۱۴۱۴). *Arabic language*. Beirut: Dar Sader.
- Azad Armaki, T. (۱۳۹۲). *Sociology of the family*. Tehran: Samat.
- botomor, t. (۱۳۵۷). *Sociology of translation by Seyed Hassan Mansour and Seyed Hassan Hosseini*. Tehran: Pocket Books Company.
- Supply, m. (۱۳۸۵). *Sociology of Stratification and Social Inequalities*, translated by Abdolhossein Nikgozar. Tehran: Totia.
- Tamimi Amadi, A. (۱۳۶۶). *Ghorarol hekam*. Qom: Islamic Propaganda Office.
- Javadi Amoli, A. (۱۳۹۱). *Society in the Quran*. Qom: Captives.
- Horre aameli, m. (۱۴۱۲). *Shiite means to study Sharia issues*. Qom: Al-Bayt Institute.
- Hosseini, M. (۱۳۹۰). *Extravagance, factors and strategies to combat it*. Ambassador Magazine.
- Khan Beigi, H. (۱۳۹۲). *Moderation and moderation are important indicators of Islamic teachings*. Quarterly of Habal Al-Matin .
- Khomeini, R. (۱۳۷۵). *Faqih*. Tehran: Amir Kabir.
- Ragheb Isfahani, H. (۱۴۲۸). *Vocabulary in the strange Qur'an*. Beirut: Dar Al-Maarefa.
- Ragheb Isfahani, H. (۱۴۲۸). *Vocabulary in the strange Qur'an*. Beirut: Dar Al-Maarefa.

- Ragheb Isfahani, H. (۱۴۲۸). Vocabulary in the strange Qur'an. Beirut: Dar Al-Maarefa.
- Rafi por ,f. (۱۳۹۲). Specific research techniques in the social sciences. Tehran: Anteshar
- Zairpour Tamliki, S., & Zairpour Tamliki, I. (۱۳۹۵). Content analysis of the third grade elementary heavenly gifts book. Studies in Psychology and Educational Sciences.
- Sarukhani, b. (۱۳۸۵). Research methods in social sciences. Tehran: Institute of Humanities and Cultural Studies.
- Salari Far, M. (۱۳۹۹). Family in the attitude of Islam and psychology. Qom: Position.
- Schultz, d. (۲۰۰۵). Psychology of perfection, personality patterns, translated by Giti Khoshdel. Tehran: Peykan..
- sadogh ,m. (۱۴۱۳). From the presence of the jurist. Qom: Islamic Publications Office.
- taleghani,m. (۱۳۸۱). Theoretical research method. Tehran: Payame Noor University.
- Tabatabai, M. (۱۳۹۹). Sunnah of the Prophet. Qom: Book Garden.
- tabari,a. (۱۴۰۶). Complex of Statement in the Interpretation of the Qur'an. Beirut: Dar Al-Maarefa.
- torihi ,f. (۱۳۷۵). Assembly Statement. Tehran: Mortazavi Bookstore.
- Abedini Belterk, M. (۱۳۹۷). Moral education from Ibn Sina's point of view and content analysis of sixth grade elementary textbooks based on it. Medical history.
- Ezzati, M., & Shahriari, L. (۱۳۹۱). Evaluating the performance of Imam Khomeini's Relief Committee in collecting zakat. Tax Research Journal.
- Fazel Ghaneh, H. (۱۳۹۲). Lifestyle based on life teachings. Qom: Radio and Television Research Center.
- fazeli ,m. (۱۳۸۲). Consumption and lifestyle. Qom: Sadegh Sobh.
- fathi ,k. (۱۳۹۰). Basic principles and concepts of curriculum planning. Tehran: Science of Masters.
- Frankford, Ch., & Nachmias, d. (۱۳۸۱). Research Methods in Social Sciences Translated by Fazel Larijani and Reza Fazeli. Tehran: Soroush.
- Farahidi, Kh. (۱۴۱۰). العین. (Qom: Hijrat.
- Qasemi, H., & Kazemi, M. (۱۳۹۳). Content analysis of the sixth grade heavenly gift books and the degree of its compliance with the Quranic principles and the document of the fundamental transformation of education. Educational innovations.

- ghommi,a.(۱۴۰۲).Sea ship. Qom: Aswa.
- Kaviani, M. (۱۳۹۰). Quantification and measurement of Islamic lifestyle. Psychology and Religion, ۲۳.
- Krippendorff, K .; (۱۳۸۱). Content analysis, basics of Houshang Naebi translation methodology. Tehran: Ney Publishing.
- Klini, M. (۱۳۶۵). Enough. Tehran: Islamic Bookstore.
- Klini, M. (۱۳۶۵). Enough. Tehran: Islamic Bookstore.
- .(۱۳۷۲) Principles of Sociology. Tehran: Samat.
- majlesi ,m.(۱۴۰۳).Sea of Lights. Beirut: Dar Al-Ahya Al-Tarath Al-Arabi.
- Mohammadi Rey Shahri, M. (۱۴۰۳). The amount of wisdom. Qom: Islamic Media School.
- Shaykhs, F. (۱۳۸۹). Educational planning process. Tehran: School.
- Maleki Alamdari, S., & Jalaepour, H. (۱۳۹۰). Analysis and comparison of the content of Persian books in the second and third grades of elementary school in terms of components of civic behavior in the academic year ۱۳۴۶-۱۳۸۷. Curriculum studies.
- Maleki, H. (۱۳۸۸). Curriculum. Mashhad: Message of Thought.
- Mendras, H., & Parham, T. B. (۱۳۸۴). Principles of Sociology. Tehran: Amir Kabir.
- Namazi, A. (۱۴۱۹). Master of the Sea Ship. Qom: Islamic Publishing Institute.
- noori ,m.(۱۴۰۸).mostadrakol vasael .Beirut: Al-Bayt Institute.
- Yar mohammadiyan,m.(۱۳۹۰).Principles of curriculum planning. Tehran: Book Memorial.